KOMMUNIKATIV TOPŞIRIQLAR VOSITASIDA BOŞLANĞIÇ SINF ÖQUVÇILARINING NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI ŞAKLLANTIRIŞ

Nodira Abdimömin qizi Umarjonova*
Osiyo Xalqaro Universiteti 1-kurs magistranti
✉ nodiraumarjonova88@gmail.com

ANNOTATSIYA

Uşbu tezisda boşlanğiç sinf öquvçilarining nutqiy va lingvistik kompetensiyasini kommunikativ topşiriqlar asosida şakllantirişning nazariy va metodik jihatlari yoritilgan. Ona tili va öqiş savodxonligi darslarida til birliklarini amaliy muloqot jarayonida qöllaş, söz boyligini oşiriş, grammatik qoidalarni nutqiy vaziyatlar bilan uyğunlaştiriş mexanizmlari tahlil qilingan. Şuningdek, rolli öyinlar, dialogik va monologik nutq maşqlari, muammoli muloqot vaziyatlari hamda ijodiy matn yaratişga yönaltirilgan kommunikativ topşiriqlar tizimining ta’lim samaradorligiga ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar

lingvistik kompetensiya, nutqiy kompetensiya, kommunikativ topşiriqlar, boşlanğiç ta’lim, ona tili darslari, muloqot madaniyati, dialogik nutq, söz boyligi, interfaol metodlar.

DOI: 10.5281/zenodo.24478054

KIRIŞ

Zamonaviy boşlanğiç ta’lim tizimida öquvçilarning şaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanişini ta’minlaşda til ta’limi alohida örin tutadi. Bugungi kunda ona tili darslarining asosiy maqsadi öquvçilarga faqat grammatik qoidalar va til nazariyasini yodlatiş emas, balki ularda egallangan til bilimlarini turli hayotiy va öquv vaziyatlarida erkin, töğri va maqsadga muvofiq qöllay oliş — ya’ni lingvistik va nutqiy kompetensiyalarni şakllantirişdan iboratdir. Ayniqsa, kiçik maktab yoşidagi öquvçilarda til sezgirligi yuqori bölganligi sababli, bu davrda kommunikativ yondaşuvga asoslangan ta’limni yölga qöyiş yuqori samara beradi.

Lingvistik kompetensiya til tizimining fonetik, leksik, grammatik va imloviy birliklarini biliş hamda ularni nutq jarayonida me’yoriy qöllaş qobiliyatini anglatsa, nutqiy kompetensiya tinglab tuşuniş, sözlaş, öqiş va yoziş könikmalarining amaliy uyğunligini ifodalaydi. Uşbu ikki kompetensiyani bir-biridan ajratmagan holda rivojlantirişning eng samarali vositasi — öquvçilarni faol muloqotga undovçi kommunikativ topşiriqlar tizimidir.

Adabiyotlar tahlili

Ilmiy-metodik tadqiqotlarda K. Qosimova, S. Matçonov, X. Ğulomova, R. Safarova, M. E. Jumayev hamda xorijiy tilşunos olimlar D. Xayms va M. Kanale boşlanğiç sinf öquvçilarining nutqiy va lingvistik kompetensiyasini şakllantiriş masalalariga alohida e’tibor qaratganlar. Olimlarning ta’kidlaşiça, an’anaviy reproduktiv maşqlar (matnni köçiriş, tayyor qoidani takrorlaş) öquvçining xotirasini maşq qildirsa-da, mustaqil fikr bildiriş va jonli muloqotga kirişiş könikmasini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Kommunikativ topşiriqlar esa til hodisalarini sun’iy maşqlar doirasidan çiqarib, ularni real muloqot ehtiyoji bilan boğlaydi. Natijada öquvçi söz tanlaş, gap tuziş va öz fikrini mantiqiy izçillikda bayon etiş zaruratini tabiiy ravişda his qiladi.

Boşlanğiç sinf ona tili va öqiş savodxonligi darslarida öquvçilarning lingvistik va nutqiy kompetensiyasini rivojlantirişda kommunikativ topşiriqlarni tört asosiy yönalişda taşkil etiş maqsadga muvofiqdir. **Birinçi yönaliş — leksik-semantik va söz boyligini oşirişga qaratilgan kommunikativ topşiriqlar** majmuasidir. Bunda öquvçilarga «Söz zanjiri», «Ma’nodoşini top», «Kontekst asosida söz tanla» hamda «Tasviriy ifodalar» kabi topşiriqlar beriladi. Masalan, biror predmet yoki tabiat hodisasini nomini aytmasdan uning belgilari orqali ta’riflaş topşiriği öquvçini sifat va fe’l turkumiga oid sözlardan örinli foydalanişga, sözlarning ma’no nozikliklarini farqlaşga örgatadi.

Ikkinçi yönaliş — grammatik birliklarni nutqiy vaziyatlarda qöllaşga asoslangan topşiriqlar hisoblanadi. Boşlanğiç sinf öquvçisi gap bölaklari, söz turkumlari yoki tiniş belgilarining vazifasini nazariy ta’rif orqali emas, balki muloqot jarayonida anglaşi muhim. «Gapni kengaytir», «Savol-javob köprigi», «Tugallanmagan hikoya» hamda «Rolli dialoglar» kabi kommunikativ topşiriqlarda öquvçilar darak, söroq va undov gaplardan nutq maqsadiga köra töğri foydalanadilar, söz birikmalarini grammatik jihatdan töğri boğlaş könikmasini egallaydilar.

Uçinçi yönaliş — muammoli-muloqot vaziyatlari va rolli öyinlarga asoslangan topşiriqlar tizimidir. Dars jarayonida «Kutubxonada», «Döstimga maslahat», «Ertak qahramoni bilan suhbat» yoki «Kiçik muxbir» kabi kommunikativ vaziyatlarni sahnalaştiriş öquvçilarda dialogik nutq madaniyatini şakllantiradi. Bunday topşiriqlar davomida öquvçi suhbatdoşini diqqat bilan tinglaş, savolga aniq va ravon javob beriş, nutq odobi qoidalariga (salomlaşiş, iltimos, minnatdorlik bildiriş) rioya qiliş hamda öz fikrini dalillaşni örganadi.

Törtinçi yönaliş — ijodiy matn yaratiş va yozma nutqni rivojlantirişga qaratilgan kommunikativ topşiriqlar bölib, ularga rasmlar seriyasi asosida hikoya tuziş, sinfdoşiga yoki ertak qahramoniga maktub yoziş, kiçik e’lon va tabriknomalar tayyorlaş kiradi. Yozma kommunikativ topşiriqlarni bajariş jarayonida öquvçilarning orfografik (imloviy) va punktuatsion savodxonligi mustahkamlanadi, jumlalarni mantiqiy izçillikda boğlaş hamda matnga sarlavha tanlaş malakasi şakllanadi.

Amaliy kuzatişlar şuni körsatadiki, boşlanğiç sinf darslarida kommunikativ topşiriqlarni juftlikda va kiçik guruhlarda taşkil etiş öquvçilarning nutqiy faolligini keskin oşiradi. Tortinçoq yoki nutqida ikkilaniş mavjud bölgan öquvçilar ham tengdoşlari bilan hamkorlikda işlaş jarayonida öz fikrini erkin ifoda eta boşlaydilar. Öqituvçining asosiy vazifasi esa topşiriqlarni öquvçilarning yoş xususiyati va bilim darajasiga mos ravişda oddiydan murakkabga tamoyili asosida tanlaş hamda rağbatlantiruvçi qayta aloqa berişdan iboratdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boşlanğiç sinf öquvçilarining nutqiy va lingvistik kompetensiyasini şakllantirişda kommunikativ topşiriqlardan tizimli foydalaniş zamonaviy til ta’limining eng samarali yönalişidir. Leksik, grammatik, dialogik va ijodiy-yozma kommunikativ topşiriqlarning uyğun qöllanilişi öquvçilarda adabiy til me’yorlariga amal qiliş, boy söz zaxirasidan unumli foydalaniş hamda har qanday vaziyatda ravon, mantiqli va madaniyatli muloqotga kirişiş könikmalarini qaror toptiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining «Özbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oşiriş çora-tadbirlari töğrisida»gi PF–5850-son Farmoni. – Toşkent, 2019-yil 21-oktabr.

2. Qosimova K., Matçonov S., Ğulomova X., Yöldoşeva Ş., Sariyev Ş. Ona tili öqitiş metodikasi. – Toşkent: Noşir, 2009. – 352 b.

3. Matçonov S., Bakiyeva H., Ğulomova X., Yöldoşeva Ş., Xolboyeva G. Boşlanğiç sinflarda ona tili öqitiş metodikasi. – Toşkent: Işonçli hamkor, 2021. – 240 b.

4. Safarova R. G. va boşq. Boşlanğiç ta’lim konsepsiyasi. – Toşkent: RTM, 2015. – 48 b.

5. Ğulomova X., Yöldoşeva Ş., Şermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. – Toşkent: Öqituvçi, 2003. – 128 b.

6. Hymes, D. On Communicative Competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 293 p.

7. Canale, M., Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaçes to Second Language Teaçing and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1(1). – P. 1–47.